

INTERPRETAREA LOGICII ARISTOTELICE DE CĂTRE SIR WILLIAM DAVID ROSS¹

ȘERBAN N. NICOLAU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Abstract: Aristotle is undoubtedly considered the creator of logic in general. Following Socrates and Plato, to whom the first attempts to circumscribe a special domain that would later be called that of logic belong, Aristotle leaves, through the six works that now make up the *Organon*, the treatises that substantiate logic. Of the theories of the three classical logical forms, namely notion, judgment and reasoning, Aristotle has almost completely developed the theory of reasoning in the form of the theory of syllogism through the two *Analytics* and partly the theory of notion, which he speaks of in *Categories*, and of judgment, of which he speaks in *On Interpretation*. There are, however, many indications that these treatises reached us were not the only logical works of Aristotle, and the ensemble of Aristotelian works, those that make up the *Organon* in this case and the others preserved up to us in general, allow the reconstitution of the classical logical theory as it was conceived by the author. Exegetes, editors, translators, interpreters and commentators of Aristotelian logic relate to this problem — classical logical theory complete with all three classical logical forms (notion, judgment, and reasoning) — in the most diverse ways. It is this perspective of relating to the Aristotelian logical work in which we try to circumscribe the interpretation of Sir William David Ross.

Keywords: notion, judgment, reasoning, formal principle, material principle, linguistic expression, classical logical form.

Aristotel este considerat, fără urmă de îndoială, creatorul logicii în genere, cum în genere este acceptată și cosubstanțialitatea teoriei clasice cu teoria aristotelică¹. Acest domeniu special al gândirii, care mult mai târziu va primi numele de logică, λογική fiind folosit pentru prima dată cu sensul modern de către peripateticul Alexandru din Afrodisia în sec. II–III d.Chr., avusese parte și înainte de Aristotel de atenția lui Socrate și Platon. Pe urmele lor, Aristotel lasă, prin cele șase lucrări ce alcătuiesc acum *Organon*-ul, tratatele care fundamentează logica clasico-tradițională.

Miezul logicii clasico-tradiționale este format din teoriile celor trei forme logice clasice, noțiunea, judecata și silogismul. Prin cele șase tratate aristotelice ajunse până la noi care alcătuiesc acum *Organonul*, făcând parte, ca și restul operei moștenite, din cursurile pe care Aristotel le făcea în Lykeion pentru un grup de elevi restrâns, dar avizat, ne-a rămas doar teoria silogismului prin cele două *Analitici*. Mai precis, prin *Analitica primă* ne-a rămas teoria silogismului în genere, iar prin *Analitica secundă* ne-a rămas teoria silogismului științific. Dar această teorie clasică a silogismului presupune existența teoriilor primelor două forme logice clasice, anume noțiunea și judecata, care constituie materia silogismului, numite în logica clasică

---

¹ Cf. Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971, p. 88.

materia proxima în cazul judecării și *materia remota* în cazul noțiunii. Este de presupus, prin urmare, că Aristotel, fără îndoială un gânditor sistematic și un exemplu în acest sens, să fi avut teorii logice dezvoltate, încheiate și elaborate în scris pentru uzul școlii din Lykeion și despre primele două forme logice, care însă s-au pierdut probabil în vâltoarea istoriei neobișnuite a textelor aristotelice. O mărturie în acest sens despre un asemenea tratat pierdut care privea noțiunea avem de la Diogenes Laertios². În privința teoriei noțiunii, pe de o parte, anume despre noțiunile de maximă generalitate, ne-a rămas tratatul *Categoriile*, iar în privința teoriei judecării, despre anumite aspecte ale ei, ne-a rămas tratatul *Despre interpretare*. Pe de altă parte, atât tratatele *Organonului*, cât și celelalte tratate acroamatice provenite din cursurile de la Lykeion conțin nenumărate referiri la aceste prime două forme logice, așa cum este de pildă definiția implicită a unei judecări prin definiția premisei din *Analitica primă*. În plus, tradiția indirectă a comentatorilor greci oferă neprețuite informații despre partea pierdută a doctrinei logice aristotelice, respectiv teoria noțiunii și teoria judecării³.

Așa stând lucrurile, cele două teorii nedezvoltate până la capăt în tratatele moștenite, teoria noțiunii și teoria judecării, pot fi reconstituite și prezentate în mod coerent logic cu teoria completă rămasă a silogismului, din punct de vedere clasico-tradițional, ca teorii de tip aristotelic, folosind celelalte scrieri aristotelice și comentariile în marginea lor. Este vorba în primul rând despre tratatele care alcătuiesc *Organonul*, în al doilea rând despre celelalte scrieri acroamatice din corpus-ul aristotelic și în al treilea rând despre comentariile la toate aceste lucrări. Meritul pentru încercarea de a reconstitui formele logice clasice ca teorii de tip aristotelic în perfectă concordanță cu scrierile aristotelice din corpus-ul rămas revine logicianului și filosofului român Alexandru Surdu⁴.

---

² Potrivit lui Diogenes Laertios (*De vitis philosophorum*, V, 22), de la care provine cea mai veche listă de lucrări (înc. sec. al III-lea d.Chr.), Aristotel ar mai fi scris un tratat *Despre specii și genuri* (Περὶ εἰδῶν καὶ γένων) într-o carte, care s-a pierdut (cf. *Aristotelis Opera*, ex recensione Immanuelis Bekkeri, editat Academia Regia Borusica, vol. V, Berlin, 1870, p. 1464, poz. 31).

³ În genere, toate cele șase tratate ale *Organonului* au fost comentate în cea mai veche școală a comentatorilor aristotelici, cea greacă antică. Între acestea, cel mai comentat tratat este fără îndoială cel despre categorii. S-au păstrat și au fost editate în corpus-ul comentatorilor aristotelici de limbă greacă (*Commentaria in Aristotelem Graeca* (CAG) editat de Academia din Berlin la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea) interpretările la *Categoriae* a nouă comentatori: Porphyrius, Dexippus, Ammonius, Simplicius, Olympiodorus, Philoponus, David, Elias și Sophonias. Lor li se adaugă în secolul al XVII-lea ultimul comentator grec, ateniianul Teofil Corydaleu, ignorat din motive greu de înțeles de către ediția germană. La *De interpretatione* au rămas două comentarii, cele ale lui Ammonius și Stephanus. La *Analytica priora* au rămas patru comentarii, cele ale lui Alexandru din Afrodizia, Ammonius, Philoponus și Themistius. La *Analytica posteriora* au rămas trei comentarii, cele ale lui Themistius, Philoponus și Eustratius. În sfârșit, la *Topica* și *Sophistici elenchi* ne-a rămas câte un comentariu, ambele datorate lui Alexandru din Afrodizia.

⁴ Studiile speciale dedicate de către Alexandru Surdu reconstituirii teoriei logice aristotelice în special și reconstrucției logico-clasice în general sunt în principal următoarele: *Despre problema termenilor singulari în silogistică*, în *Probleme de logică*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1968; *Judecata ca principiu formal*, în *Probleme de logică*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1970; *Trei sensuri ale formei logice „noțiune” în interpretare logico-clasică*, în *Probleme de logică*, vol. III, București, Editura Academiei Române, 1971; *Despre înțelesul și*

Esența formelor logice clasice este aceea de a fi *principii formale* în sensul aristotelic, iar cea a logicii clasico-tradiționale de a fi o logică *ex principiis*. Formele logice clasice au trei elemente, anume *principiul formal*, *principiul material* și *expresia lingvistică*. Aceste elemente ale lor au anumite *caracteristici* esențiale. În primul rând, *principiului formal* sau *formeii* îi este caracteristică *posibilitatea* și *generalitatea* ca atribute ale rațiunii umane sau ale minții. Prin principiul formal se justifică *ce este* o anumită formă logică și *de ce este ceea ce este*. În al doilea rând, *principiului material* sau *materiei* îi este caracteristică *garanția realizării* formelor logice determinate. Prin principiul material sau structura logică se justifică *prin ce* și *cum se poate produce* în genere o formă logică anumită. În al treilea rând, caracteristica *expresiei lingvistice* a formeii logice o constituie *modul concret al ființării sale actualizate* conform primelor două elemente, principiul formal și principiul material. Expresiile lingvistice aparțin limbilor naturale întrucât logica clasică nu are alte mijloace de exprimare în afara acestora, așa cum are, de pildă, logica matematică. Expresia lingvistică este formă logică actualizată ce *exprimă* și deopotrivă *constituie o anumită* formă logică, neputând fi concepută independent de substratul ei rațional⁵.

Prin urmare, *caracteristic* formelor logico-clasice, pe de o parte, este *dependența de rațiunea umană*. Ele subzistă ca forme ale rațiunii pure, altfel spus ca forme subiectiv-raționale, adică neputând fi concepute independent de rațiunea omenească, căci principiile formale și materiale ale ființării lor depind de rațiunea omului. Pe de altă parte, tot caracteristic formelor logico-clasice este *dependența lor de vorbirea articulată*, ele neputând ființa în act în afara limbilor naturale⁶.

În privința relației formelor logico-clasice cu *realitatea*, trebuie spus, în primul rând, că acestea *pot subzista în sine și pentru sine ca forme pure*. Apoi, în al doilea rând, formele logico-clasice *pot fi adevărate sau false* față de realitatea la care se referă. În al treilea rând, constituindu-se potrivit principiilor lor raționale, iar nu conform realității obiectuale, expresiile lingvistice ale formelor concrete logico-clasice *reflectă* în mod subiectiv-rațional stări de fapt și *nu reproduc* aceste stări. Niciuna dintre formele logico-clasice, noțiunea, judecata sau raționamentul, nu reproduc stări obiectuale de fapt cu care să coincidă, ci *gândul lor unic* pe care-l

---

semnificația cuvintelor, în *Probleme de logică*, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 1972; *Definiția aristotelică a silogismului*, în *Probleme de logică*, vol. IV, Editura Academiei Române, București, 1972; *Interpretarea simbolică a primelor capitole din lucrarea lui Aristotel „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1973; *Problema universalului la Aristotel din perspectiva lucrării „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1973; *Noțiunea clasică și conceptul hegelian*, în *Probleme de logică*, vol. VII, București, Editura Academiei Române, 1977; *Introducere la dialogurile logice*, în Platon, *Opere*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989; volumele dedicate aceluiași probleme încep din 1971: *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971; *Actualitatea relației gândire – limbaj. Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei Române, 1989, reluată în ediția a II-a cu titlul *Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei Române, 2005; *Teoria formelor logico-clasice*, București, Editura Tehnică, 2008; *Cercetări dialectico-speculative*, București, Editura Tehnică, 2008.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

exprimă *poate fi adecvat sau nu* stării de fapt. Din acest punct de vedere, *formele logico-clasice sunt forme subiectiv-raționale de reflectare a realității*⁷.

Raportate unele la altele, formele logice clasico-tradiționale sunt forme *simple* sau *complexe*, cele simple devenind *părți constitutive* ale celor complexe și pierzându-și în acest fel independența ca forme logice. Formele logice complexe nu sunt operații, funcții sau relații cu formele logice simple, ci forme logice care reprezintă un *gând unitar indivizibil*. De aceea, este esențial faptul că, din punctul de vedere al logicii clasico-tradiționale, *raportate la ele însele*, formele logice, atât cele simple cât și cele complexe, reprezintă *un singur gând*. Noțiunile, de pildă, sunt forme logice simple care intră în componența judecăților și raționamentelor, care sunt forme logice complexe. Ca părți constitutive ale judecăților sau raționamentelor, noțiunile își pierd independența ca forme logice clasice, tot așa cum își pierd independența ca forme logice judecățile care intră în componența raționamentelor. Dar atât judecățile, care sunt constituite din noțiuni, cât și raționamentele, care sunt constituite din judecăți, reprezintă gânduri unitare indivizibile⁸.

Odată cu constituirea și evoluția logicii matematice, problema precizării metodei și a obiectului logicii clasice a părut să fie cu atât mai necesară. În plus, exista încă din antichitatea greacă spinoasă, presantă și aparent nerezolvată problemă a paradoxelor logice. Trebuie spus de la început că, păstrând strict metoda clasică la obiectele logico-clasice sau metoda matematică la obiectele logico-matematice, aceste paradoxes nu apar. Altfel spus, paradoxes logice apar aplicând mijloace logico-matematice la obiecte logico-clasice sau mijloace logico-clasice la obiecte logico-matematice. În această ordine de idei, se poate spune că în esență amestecul metodelor și obiectelor celor două logici, cea clasică și cea matematică, a dus la celebrele paradoxes logice în care un obiect logic clasic este studiat prin mijloace logico-matematice sau un obiect logico-matematic este studiat prin metoda clasică. Cu alte cuvinte, în *logica clasică pură* nu pot apărea paradoxes logice, după cum acestea nu pot apărea nici în *logica matematică pură*. Prin urmare, formele logico-clasice nu pot fi studiate decât cu *metoda clasică*, singura adecvată acestora și capabilă să dezvăluie și să pună în evidență trăsăturile esențiale ale lor, tot așa cum formele logico-matematice nu pot fi studiate adecvat decât prin mijloace logico-matematice⁹. Pe scurt spus, *logica clasică* este logica lui *ce este* ($\tau\iota\ \epsilon\sigma\tau\iota\nu$), adică a *esenței ca esență*, considerată în sine și pentru sine, spre deosebire de *logica matematică* care este logica lui *cum este* ($\pi\omega\varsigma\ \epsilon\sigma\tau\iota$), adică a *fenomenului ca fenomen*, considerat în sine și pentru sine¹⁰.

Dincolo de faptul că Aristotel vorbește în genere despre logică ca despre un instrument al științelor, dar o analizează în fapt, foarte probabil și în alte lucrări

⁷ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 88–89.

⁸ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 89.

⁹ Cf. Al. Surdu, *ibidem*; problema paradoxelor logice, în situația în care formele clasice sunt interpretate și studiate logico-matematic, conduce o dată în plus la ideea „necesității unei discipline logice independentă de logica matematică și adecvată pentru studierea acestor forme. Această disciplină este logica clasico-tradițională” (Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 89–90).

¹⁰ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 137–138.

diferite de tratatele care alcătuiesc *Organonul*, acum pierdute, drept știința care studiază mijloacele de cunoaștere omenească în calitate de obiecte reale ale cunoașterii, logica are un loc special între acestea. Astfel, spre deosebire de alte științe, în care obiectul științei și metoda de studiu specifică acesteia sunt diferite, în logica clasică *obiectul* de studiu este constituit de mijloacele de cunoaștere, privite ca obiecte reale, iar *metoda* de cunoaștere este constituită din *aceleași* mijloace de cunoaștere. Examinarea problemei obiectului și metodei la nivelul formelor logico-clasice conduce la aceleași concluzii. Prin urmare, *obiectul și metoda coincid în logica clasică*, care se elaborează pe sine în procesul cunoașterii. Altfel spus, obiectul și metoda logicii clasice este gândirea studiată în sine și pentru sine, ca *simplă posibilitate* de cunoaștere sau ca *generalizare* a oricărei cunoașteri. Cu alte cuvinte, *logica este gândirea care se gândește pe sine*¹¹.

Sir William Davis Ross este filosoful englez care la începutul secolului al XX-lea aduce în spațiul anglo-saxon interesul pentru Aristotel și aristotelism, după ce secolul al XIX-lea german redeșteptase prin lucrările filologilor și filosofilor germani acest interes. Filologiei clasice germane îi datorăm ediția standard a operelor lui Aristotel, ediția lui Immanuel Bekker publicată începând cu 1831, și tot ei i se datorează ediția unitară și monumentală a comentatorilor aristotelici greci, *Commentaria in Aristotelem Graeca* de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Pe lângă acestea, sunt publicate nenumărate studii filologice și filosofice, monografii, ediții critice ale unor tratate separate, traduceri și interpretări ale lucrărilor lui Aristotel, care duc la o adevărată reînviere a interesului pentru filosoful grec. După Renaștere, care adusese cu ea respingerea vehementă a aristotelismului în variantă thomistă și averroistă, interpretări care marcase răsunător ultimele secole ale Evului Mediu, și apoi după revirimentul neoaristotelismului de la sfârșitul secolului al XVI-lea din școala padovană a lui Cezare Cremonini sau cel din spațiul bizantin ortodox datorat lui Teofil Corydaleu, prelungit până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea în Răsărit, interesul pentru Aristotel se stinsese încet și sigur. Cu atât mai important apare, din această perspectivă, pentru aristotelismul secolului al XX-lea, realizările secolului al XIX-lea german.

Sir David Ross era familiarizat cu toate aceste cercetări. Pe lângă teoriile sale etice de gânditor al secolului XX, savantul englez a fost un important cercetător, editor și traducător al lucrărilor lui Aristotel. De la începutul secolului până la mijlocul lui, editează în 12 volume o ediție cuprinzând traducerea integrală a operei aristotelice, așa-numita ediție W. D. Ross¹², la care contribuie și ca traducător al *Eticii Nicomahice* și al *Metafizicei*. Totodată, Sir David Ross este autorul unor ediții critice comentate de texte aristotelice, anume *Metafizica* (1924)¹³, *Fizica* (1936)¹⁴, *Analitica primă și secundă* (1949)¹⁵, *Parva naturalia* (1955)¹⁶, *De anima*

¹¹ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 135–136.

¹² *The Works of Aristotle*, translated into english under the editorship of W.D. Ross, Oxford, The Clarendon Press, 1908–1952.

¹³ Aristotle's *Metaphysics*, a revised text with introduction and commentary by W.D. Ross, vol. I–II, Oxford, The Clarendon Press, 1924.

¹⁴ Aristotle's *Physics*, a revised text with introduction and commentary by W.D. Ross, Oxford, The Clarendon Press, 1936.

(1961)¹⁷ și *Fragmentele aristotelice* (1964)¹⁸, ediții de foarte mare importanță pentru cercetarea aristotelică din secolul al XX-lea.

În 1923 se publică pentru prima dată monografia sa despre Aristotel¹⁹, retipărită până acum în nenumărate ediții și tradusă în principalele limbi europene, inclusiv în limba română²⁰. Deși scrisă acum aproape un secol, acest simplu fapt spune aproape totul despre actualitatea lucrării lui Ross. În rezumat, această monografie se ocupă de toată opera aristotelică păstrată, apoi de partea pierdută a acesteia, dar despre care avem informații de la alți autori antici, și deopotrivă emite unele ipoteze interesante pentru multele probleme controversate ale istoriei și interpretării acestor texte. Examinarea începe, în mod firesc și deloc întâmplător, dat fiind locul deosebit pe care filosoful îl acorda acesteia, cu logica aristotelică. Cum scopul acestor rânduri este acela de a vedea care este poziția lui Ross în privința interpretării logicii aristotelice în speță și a celei clasice în genere, pozițiile logicienilor moderni fiind mai mult decât diferite, examinarea de față va porni tocmai de la acest capitol dedicat logicii.

În subcapitolul introductiv în care se referă la numele logicii și la faptul că denumirea dată de Aristotel acestui domeniu al cunoașterii era cel de „analitică”, Ross spune că „în primul rând, ea se referă la analiza raționamentului prin figuri ale silogismului, dar probabil ar trebui extinsă pentru a include și analiza silogismului prin propoziții și a propoziției prin termeni”²¹. Mai întâi, pornind de la accepția dată de către Aristotel logicii în cele două *Analitici*²², Ross afirmă că ea ar trebui extinsă la toate cele trei forme logice clasice. Altfel spus, logica ar trebui să se refere, pe lângă analiza silogismului prin figuri, deopotrivă și la analiza silogismului prin judecăți, cărora Ross le spune „propoziții”, și deopotrivă la analiza judecăților prin noțiuni, cărora Ross le spune „termeni”. Cu alte cuvinte, Ross consideră că logica aristotelică este compusă din teoria sau analitica noțiunii, din teoria judecății și abia în final din teoria silogismului, incluzând primele două teorii despre care s-a arătat mai sus că nu sunt elaborate până la capăt în tratatele păstrate ale *Organonului*. Apoi, punând astfel problema, Ross acceptă că, din punct de vedere aristotelic, între cele trei forme logice clasice există o legătură intrinsecă, adică legătura dintre formele mai simple și formele mai complexe compuse din cele mai simple, așa cum judecata este compusă din noțiuni, iar silogismul este compus din judecăți.

¹⁵ Aristotle's *Prior and Posterior Analytics*, a revised text with introduction and commentary by W.D. Ross, Oxford, The Clarendon Press, 1949.

¹⁶ Aristotle, *Parva naturalia*, edited by W.D. Ross, Oxford, The Clarendon Press, 1955.

¹⁷ Aristotle, *De anima*, edited with introduction and commentary by W.D. Ross, Oxford, The Clarendon Press, 1961.

¹⁸ Aristotelis *Fragmenta selecta*, recognovit brevisque adnotatione instruxit W.D. Ross, Oxford, The Clarendon Press, 1964.

¹⁹ W.D. Ross, *Aristotle*, London, Methuen & Co. Ltd, 1923.

²⁰ Sir David Ross, *Aristotel*, trad. rom. Ioan-Lucian Muntean și Richard Rus, București, Editura Humanitas, 1998.

²¹ Sir David Ross, *Aristotel*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 29 (subl. n.).

²² Aristotel, *An. pr.*, I (A), 32, 47a4; *An. post.*, II (B), 5, 91b13.

În sprijinul celor spuse mai sus vine și afirmația lui Ross din finalul subcapitolului preliminar unde spune despre primele două tratate ale *Organonului*, *Categoriile*, în care se studiază, în general, termenul, înțelegând de fapt noțiunea, și *Despre interpretare*, în care este vorba despre propoziție, cum numește el judecata, că ar trebui să fie *considerate preliminare*²³. Cu alte cuvinte, teoria clasică a noțiunii și teoria clasică a judecării se află la baza teoriei clasice a silogismului dezvoltat în cele două *Analitici*. Ca o paranteză la acest lucru care pare și chiar este extrem de simplu, prin care se înlănțuiesc și se fundamentează cele trei teorii ale formelor clasice, trebuie spus că nu toți logicienii moderni clasici sunt de acord în această privință, așa cum, de pildă, Edmond Goblot în tratatul său de logică clasică²⁴ nu recunoaște independența logică a noțiunii.

Pe de altă parte, Sir David Ross subliniază faptul că Aristotel, nedezvoltând explicit în tratatele *Organonului* acest lucru, nu confundă niciodată demersul logic cu cercetările de altă natură diferită de cea pur logică, precum cele de gramatică, cele de psihologie sau cele metafizice. Altfel spus, *cercetarea logică trebuie să fie și să rămână pur logică*.

Problema purității cercetărilor de logică clasică există de la nașterea logicii, odată cu Aristotel, până în Modernitate. Așa au fost, pe de o parte, și mai sunt încă uneori amestecate cercetările de logică clasică pură cu elemente de psihologie, confundându-se cel mai adesea procesul psihic cu rezultatul lui, adică spre exemplu, aprehensiunea simplă, judecarea sau raționarea privite ca procese psihice cu noțiunea, judecata sau raționamentul ca produse finale pur logice ale acestor procese. Pe de altă parte, la fel au fost amestecate în cercetările de logică clasică elemente de gramatică specifice limbilor respective. Pornind de la faptul incontestabil că logica clasico-tradițională nu se poate exprima în afara limbilor naturale, confuzia între elementele pur logice și cele gramaticale a mers uneori până la a fi studiate cuvinte în locul noțiunilor, noțiunea exprimându-se într-adevăr prin cuvinte, propoziții în locul judecăților, judecata exprimându-se cu siguranță prin propoziții sau înlănțuiri de propoziții în locul raționamentelor, raționamentul exprimându-se cert prin înlănțuiri de propoziții. Chiar Sir David Ross folosește în subcapitolul referitor la tratatul *Categoriile* denumirea de *termen* prin care înțelege însă noțiunile de la cele mai simple până la cele de maximă generalitate, categoriile aristotelice, tot așa cum folosește termenul de *propoziție* pentru a desemna judecata aristotelică. Doar că nu toate cuvintele sunt semn al noțiunilor, după cum nu toate propozițiile sunt semn al judecăților și nu toate înlănțuirile de propoziții sunt semn al raționamentelor. Ținând cont de specificul și esența formelor logice clasice, logica clasico-tradițională stabilește regulile generale ale expresiei lor lingvistice, rămânând ca în funcție de specificul limbilor respective acestea să fie adaptate lor, așa cum, de pildă, articolul, semnul recunoașterii noțiunii în limbile care au articol, lipsește în limba latină, în schimb limba greacă poate substantiviza prin articulare aproape orice sintagmă. Ceea ce nu înseamnă că limba latină nu poate exprima noțiuni, ci doar că exprimarea acestora e diferită²⁵. În plus fața de acestea, în vremurile

²³ Cf. Sir David Ross, *op. cit.*, p. 30.

²⁴ Cf. Ed. Goblot, *Traité de logique*, Paris, Librairie Armand Colin, 1918.

²⁵ Cf. Ș. N. Nicolau, *Tratatul aristotelic Despre cer. Comentarii logico-clasice*, București, Editura Academiei Române, 2019, p. 221.

moderne, au fost amestecate deopotrivă cercetările de logică clasică pură cu elemente de logică matematică, ajungându-se, așa cum s-a spus, la celebrele paradoxe logice²⁶.

Fără îndoială, asemenea elemente din afara logicii clasice sunt uneori necesare și binevenite pentru înțelegerea contextului în mod adecvat, dar ele nu trebuie să fie confundate cu cele pur logice sau, mai rău, să le înlocuiască pe acestea. Cine ar vrea să conteste o atare poziție nu trebuie decât să-și amintească de răsunătoarele eșecuri, de pildă, ale psihologismului și logicismului de la sfârșitul celui de-al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea secol.

Această interpretare a scrierilor aristotelice despre logică drept o înlănțuire a celor trei teorii consacrate celor trei forme clasice, de la cele simple la cele complexe, așa cum sunt de pildă și interpretările din subcapitolele speciale dedicate tratatului *Categoriile* și, respectiv, tratatului *Despre interpretare*, este de regăsit în întregul capitol despre logica lui Aristotel. Prin urmare, este evident că Ross acceptă în această interpretare a logicii o poziție clasico-tradițională.

---

²⁶ Cf. Ș. N. Nicolau, *op. cit.*, pp. 221–222, n. 1314.